

Ritva Kylli, Henri Wallen, Leena Rantamäki ja Juha Saunavaara

”Onhan tämä nyt mukavaa, kun on kotona yhteys suureen maailmaan” – Lapin asukkaiden puhelimeen liittämät toiveet, huolet ja odotukset 1900-luvulla

Johdanto

Teknologian historia on lähestynyt puhelinta lähinnä laitteistojen ja verkkojen näkökulmasta, vaikka uudempi tutkimus onkin keskittynyt myös puhelimen käyttäjien rooliin puhelinteknologian muokkaajana. Talous- ja yhteiskuntapolitiittisesti orientoituneen tutkimuksen painottuessa esimerkiksi keskeisten yhtiöiden kehitykseen, puheliverkon laajentumiseen ja muutoksiin sääntelyssä ja lainsäädännössä on kulttuurin tutkimus tuonut viime vuosikymmeninä uusia lähestymistapoja ja elementtejä puhelimen menneisyyden tutkimukseen. Perehtyminen yksityisyyttä, sukupuolirooleja, ajan hallintaa tai vaikkapa puhelimen käytön tapoja käsitteleviin kysymyksiin on ohjannut keskustelua entistä enemmän juuri puhelimen käyttäjiin ja puhelimen käytön paikkoihin.¹ Lacohée ja Anderson ovat korostaneet puhelimen käytön sosiaalisen kontekstin tutkimisen tärkeyttä, koska sen avulla on mahdollista paikantaa puhelimen asemaa suhteessa ihmisten yhteisöissään toteuttamiin rooleihin ja toimintaan sekä heidän omaan käsitykseensä siitä, mikä on elämässä erityisen tärkeää.² 2000-luvun tekniikan historialle onkin sanottu olevan tyypillistä tekniikan määrittelemisen monimuotoiseksi sosiaaliseksi ja kulttuuriseksi ilmiöksi, jonka keskiössä ovat sosiaaliset merkitykset, arvot ja mielikuvat.³

Puhelimen historiaa käsittelevät tutkimukset ovat usein keskittyneet kansallisiin prosesseihin sivuuttaen sekä ylikansallisiin että alueellisiin ja paikallisiin ilmiöihin

¹ Gabriele Balbi ja Christiane Berth, ”Towards a telephonic history of technology”. *History and Technology*, 35:2, 2019, 105–106.

² Hazel Lacohée ja Ben Anderson, ”Interacting with the Telephone”. *International Journal of Human-computer Studies*, 54:5, 2001, 665–666, 694.

³ Pertti Grönholm, Petri Kuljuntausta, Kimi Kärki, Tiina Männistö-Funk ja Tanja Sihvonen, ”Tunteita ja teknologiaa: Affektit ja emootiot näkökulmina tekniikan kulttuurihistoriaan”. *Kulttuurihistorian tutkimus - Lähteistä menetelmiin ja tulkintaan*. Toimittaneet Rami Mähkä, Marika Ahonen, Niko Heikkilä, Sakari Ollitervo ja Marika Räsänen. Kulttuurihistorian seura, Turku 2022, 254.



keskittyneet kysymyksenasettelut.⁴ Vaikka teknologian historian tutkimuksen kenttä onkin jo aikaa sitten laajentunut tunnettuja keksijöitä koskevien suurmieshistorioiden ulkopuolelle ja korostanut kulttuurisen ja sosiaalisen omaksumisen prosesseja,⁵ on tutkimus edelleen painottunut puhelimen ja puhelinverkkojen ensivuosisikymmeeniin 1900-luvun taitteen molemmiin puoliin sekä mobiiliteknologian ja digitaalisen puhelintekniikan läpimurtoon vuosituhannen lopussa.⁶ Kati Mikkola on todennut, että myös modernin Suomen kehitystä selittäville tutkimuksille on ollut tyypillistä keskittyminen ensimmäisiin käyttöönottajiin ja teknologian leviämiseen. Vastaavasti uusien teknologioiden ja käytänteiden vastustus on usein jäänyt vähälle huomiolle.⁷

Tekniikan kulttuurihistoria tarkastelee teknisiä muutoksia inhimillisen kokemuksen kautta korostaen esimerkiksi tunteiden merkitystä prosesseissa, joiden kautta tekniset järjestelmät ja käytännöt muovautuvat ja kehittyvät.⁸ Tutkittaessa puhelinta alati muovautuvana sosioteknisenä konstruktiona ja kokonaisuutena on tutkimuksen kohteeksi otettava Müllerin ja Tworekin mukaan paitsi eri aikojen puhelimen käyttäjät myös ne ihmiset, jotka eivät välttämättä käyttäneet puhelinta, mutta joiden elämään uusi teknologia vaikutti. Väitettä tukeakseen tutkijat ovat huomauttaneet lennättimen globaalin kehityksen suuresta merkityksestä eri puolilla maailmaa asuneiden ihmisten elämään, vaikka 90 prosenttia aikalaisista ei koskaan lähettänyt ainuttakaan sähköä. Tarkastelun ulottaminen puhelimen varsinaisen käytön ulkopuolelle tekee tilaa analyysille, jonka keskiössä ovat puhelimeen liitetyt odotukset, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen kytkeytyvät toiveet ja pelot sekä kuviteltu käyttö (*imagined use*).⁹

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, minkälaisia merkityksiä vuonna 1938 perustetun Lapin läänin asukkaat ovat antaneet puhelimelle eri aikoina sekä minkälaisia puhelimeen liittyviä toiveita ja pelkoja heillä on ollut. Lisäksi huomio kiinnittyy puhelimen rooliin erikokoisissa yhteisöissä ja ihmisten jokapäiväisessä elämässä. Näin ollen tutkimus linkittyy aiempaan tutkimustraditioon, mutta suuntaa fokuksen teknisen kehityksen kärjessä usein kulkeneista kaupungeista perifeerisiin alueisiin ja siellä asuneisiin ja työskennelleisiin ihmisiin.

Tehdäkseen puhelimeen liitetyt merkitykset näkyväksi ja vastatakseen vaatimukseen puhelinhistorian tutkimuksen ajallisen ja alueellisen fokuksen laajentamisesta tämä tutkimus etsii vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

⁴ Balbi ja Berth 2019, 105–106.

⁵ Simone M. Müller ja Heidi J. S. Tworek, ”Imagined use as a category of analysis: new approaches to the history of technology”. *History and Technology*, 32:2, 2016, 105–108.

⁶ Balbi ja Berth 2019, 106.

⁷ Kati Mikkola, *Tulevaisuutta vastaan: Uutuusien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. SKS, Helsinki 2009, 15–22, 296–307.

⁸ Grönholm et al. 2022, 253–255.

⁹ Müller ja Tworek 2016, 106.

- *Miksi eri puolilla Lappia elävät asukkaat halusivat puhelinyhteyksiä ja mitä puhelimelta toivottiin?*
- *Miten puhelin muutti pohjoissuomalaisten ihmisten arkea ja yhteisöjen dynamiikkaa?*
- *Miksi puhelinta tai siihen liittyneitä uusia teknologisia ratkaisuja vastustettiin tai miksi niistä oltiin ainakin huolissaan?*

Lähdeaineistona on käytetty puhelimien saamiseen (tai niiden vastustamiseen) liittyntä arkistoaineistoa. Toiveita ja perusteluja uusien puhelupaikkojen saamiseksi on käyty läpi Kansallisarkistoon talletetusta Rovaniemen puhelinpiiriin (myöh. Tele Lappi) arkistosta löytyvästä kirjeenvaihdosta sekä kirjeenvaihdon joukosta löytyvistä valtion puhelinpaikka-anomuksista, joita on tutkittu 1930-luvulta 1980-luvun alkuun asti (eli kaikki arkistosta löytyvät anomukset). Kokoelmaan sisältyvistä valituksista pääsee puolestaan lukemaan Lapin asukkaiden puhelimen käyttöön liittyviä pelkoja ja huolenaiheita. Anomuksia ja valituksia on eniten 1950-luvulta, kun taas esimerkiksi 1930- ja 1940-luvuilta niitä on säilynyt huomattavasti hajanaisemmin.

Lisäksi artikkelin lähdeaineistona on hyödynnetty muistitietoa, jota löytyy varsinaisten muistitietokokielmien ohella myös sanoma- ja aikakauslehtiin tehdyistä haastatteluista. Sanoma- ja aikakauslehdistä tutkittavaksi otetut artikkelit ovat suurimmaksi osaksi Tele Lapin arkiston kymmeniä vuosia kattavasta lehtileikekokoelmasta, johon on koottu puhelimeen liittyviä julkaisuja kaikista Lapissa ilmestyneistä lehdistä (erit. *Lapin Kansa*, *Pohjolan Sanomat*). Lisäksi tutkimusta varten on käyty läpi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon vuonna 1977 koottu puhelinperinteen kilpakeräysaineisto.

Tutkimuskohteesta on pyritty saamaan mahdollisimman monipuolinen kuva hyödyntämällä erityyppisiä aineistoja ja menetelmiä. Tutkimusta on toteutettu työryhmänä, minkä ansiosta olemme päässeet yhdistämään myös eri tutkijoiden näkökulmia.¹⁰ Olemme käyttäneet laadullisen historian tutkimuksen ohella kvantitatiivista tekstianalyysia, jossa puhelinanomusaineistosta tehtiin analyysia varten tietokanta. Aineistosta eroteltiin kustakin viestistä sen ajoittuminen vuosikymmenittäin sekä viestin varsinainen tekstisisältö. Tekstiaineisto esikäsiteltiin poistamalla a) täytesanat b) päivämäärät c) tittelit (esim. ”lennätinmekaanikko”) d) alueviittaukset (esim. ”Rovaniemellä”) sekä e) tekninen sanasto (esim. ”verkkoryhmä”). Aineiston esikäsittely ja analyysit toteutettiin R-ohjelmointiympäristössä¹¹ käyttäen paketteja ”tm”¹²,

¹⁰ Leena Åkerblad ja Riitta Seppänen-Järvelä, *Monimenetelmällinen tutkimus: Opas suunnitteluun ja toteutukseen*. Gaudeamus, Helsinki 2024, 60–62.

¹¹ R Core Team 2025, *R: A Language and Environment for Statistical Computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. Version 4.4.2.

¹² Ingo Feinerer ja Kurt Hornik 2025, *tm: Text Mining package*. <https://doi.org/10.32614/CRAN.package.tm>. R package version 0.7-16.

”quanteda”¹³, ”stopwords”¹⁴ ja ”tidyverse”¹⁵ -kokoelmaa. Tämän jälkeen jokainen viesti luokiteltiin sen mukaan, esiintyykö niissä esimerkiksi sanoja ”poro”, ”häätä”, ”palo”, ”matka” tai ”retki”. Luokittelun pohjalta laskettiin kunkin aiheen suhteelliset osuudet vuosikymmenittäin.

Vaikka Pohjois-Suomen tietoliikenneinfrastruktuurin rakentaminen on usein ollut vuosia ja vuosikymmeniä Etelä-Suomen perässä, on Lappi haasteellisine olosuhteineen toiminut myös testialustana uusille tekniikoille. Kuten taulukosta 1 käy ilmi, ovat Pohjois-Suomen puhelinoloihin merkittävästi vaikuttaneet myös valtion harjoittama politiikka sekä pyrkimykset alueen luonnonvarojen hyödyntämiseen.

Taulukko 1. Puhelimen historiaa Lapissa

1882	Lapin ensimmäinen puhelinkeskustelu
1894	Kemi Oy:llä tehdasalueen sisäisiä puhelinjohtoja
1897	Kemin Telefooni Osakeyhtiö perustetaan.
1907	em. yhtiön näkyväksi kilpailijaksi Telefooni Osuuskunta Pohjola
1920	Lapin rajavartiolaitos rakentaa puhelinyhteyksiä Sallaan ja Savukoskelle.
1922	Valtion puhelintoiminta myöhemmän Lapin läänin alueella alkoi.
1920-luvulla	lennätin/puhelinyhteydet Suomesta Petsamoon
1938	Posti- ja lennätinlaitoksen Pohjois-Suomen puhelinpiirin perustaminen virallisesti (myöh. Rovaniemen puhelinpiiri ja sen jälkeen Lapin telepiiri)
1943	mennessä valtio lunastaa Lapissa Puhelinosuuskunta Pohjolan ja muut pienemmät yritykset.
1944	Lapin sodan lähes totaaliset tuhot ja sen jälkeen puhelinverkoston jälleenrakennus vuoteen 1950 mennessä
1961	syjäräseutujen puhelupaikkasuunnitelmat
1962	radiolinkkiteknologiaan pohjautuva puhelinyhteys käyttöön Inarin Kutturassa
1970	Lapin läänin ensimmäinen autoradioverkon tukiasema koekäyttöön Olostunturille
1980	Viimeiset Lapin läänin käsivälitteiset keskuksset lopettavat toimintansa, Pello viimeisimpänä.

¹³ Kenneth Benoit et al., ”quanteda: An R package for the quantitative analysis of textual data”. *Journal of Open Source Software*, 30:3, 2018, 774.

¹⁴ Kenneth Benoit, David Muhr ja Kohei Watanabe 2021, *stopwords: Multilingual Stopword Lists*. doi:10.32614/CRAN.package.stopwords. R package version 2.3.

¹⁵ Hadley Wickham et al., ”Welcome to the tidyverse”. *Journal of Open Source Software*, 43:4, 2019, 1686.

Puhelin elämänlankana – toiveet puhelimien saamiseksi sekä yhteyksien parantamiseksi

”Kyllä kai se tuolla erämaassa, nyt on puhe todella erämaasta, vain jänkät ympärillä eikä tietä ole, puhelin on tarpeen.” Näin perusteli valtion puhelimen saantia Ounasjokivarteen Posti- ja lennätinlaitoksen palveluksessa toimiva alueteknikko marraskuussa 1959.¹⁶ Puhelinta kaavailtiin Enontekiön Peltovuoman kylään Saajon taloon, josta oli lähimpään puhelimeen kahdeksan kilometriä. Anomuksen tehnyt paikkakuntalainen oli perustellut hakemusta seuraavasti:

*Puhelin olisi täällä kaukana muista asutuksista monessa suhteessa tarpeellinen paikallisen asujamistonkin kannalta. Poronhoidon kannalta se olisi myöskin Näkkälän poropaliskunnan käytettävissä. Valtion metsät ovat ympärillä ja ne ovat suuret, kai niittenkin kannalta tunnetaan puhelimeen kiinnostusta ja ne ovat vielä hakkaamattomat. Yksityisten metsistä suoritetaan hakkuita ja ensi talvena on jo savotoita ympärillä.*¹⁷

Anomus lähetettiin Rovaniemen puhelinpiiriin päällikölle, joka toimitti sen edelleen omalla lausunnollaan varustettuna Posti- ja lennätinhallitukselle Helsinkiin. Puhelinpiiriin päällikkö piti puhelupaikan perustamista tarpeellisena.¹⁸

Puhelin levisi Lapin läänin eri osiin vastaavanlaisten valtion kustannuksella rakennettujen puhelupaikkojen avulla. Posti- ja lennätinhallituksen lennätinosastolle lähetettävässä puhelintoimipaikka-anomuksessa oli tuotava esiin puhelimen saamista koskevat perustelut. PuhelINANOMuksiin suositeltiin liitettävän lausuntoja esimerkiksi kyseisen paikkakunnan kunnanhallitukselta ja järjestyksenvalvojilta.¹⁹ Yleisiä puhelupaikkoja perustettiin paikkoihin, jotka sijaitsivat niin kaukana puhelinkeskuksesta, ettei alueen asukkaiden olisi ollut mahdollista kustantaa niihin omilla varoillaan tavallisia tilaajaliittymiä. Erittäin syrjäiset, vaikeasti tavoitettavat paikat olivat anomuksia puолlettaessa etusijalla. Rovaniemen puhelinpiirissä harjoitettua valtion puhelupaikkojen perustamista pidettiin sosiaalisuontoisena puhelintoimena, jota pidettiin nimenomaan harvaan asutulle Lapin läänille ominaisena puhelintoimintana.²⁰ Valtion kustantaman puhelupaikan saamiseen liittyi tiettyjä ehtoja. Asukkaiden oli hankittava omalla kustannuksellaan linjaa varten tarvittavat puhelinpylväät. Tästä

¹⁶ V. Orkasalo lennätin- ja puhelinpiiriin piirikonttorille (lpp:n pk) 17.11.1959, Tele Lapin arkisto (TLA) F:3, Kansallisarkisto (KA).

¹⁷ Otto Saatio Posti- ja lennätinhallitukselle (PLH) 1.8.1959, TLA F:3, KA.

¹⁸ Lausunto puhelupaikan perustamisesta Enontekiön Peltovuoman kylään 26.11.1959, TLA F:3, KA.

¹⁹ Pohjois-Suomen lennätin- ja puhelinpiiriin piirikonttorin arkisto (PLPPKA) F:1, KA.

²⁰ Rovaniemen puhelinpiiriin arkisto Ue:1 (puheet), KA.

vaatimuksesta tingittiin kaikkein pohjoisimmassa Lapissa, jossa pylväspuiksi sopivaa puustoa oli niukasti saatavilla.²¹

Ennen Rovaniemen puhelinpiirin perustamista valtion teletoiminnasta maan pohjoisosissa huolehtinut Pohjois-Suomen lennätin- ja puhelinpiirin piirikonttori aloitti toimintansa virallisesti vuonna 1938 mutta epävirallisesti aikaisemminkin. Piirikonttorin ensimmäisenä hoitajana toimi lennätinmekaanikko Väinö Muukari, joka piti tärkeänä puhelinyhteyksien rakentamista rajaseudulle. Monet pohjoissuomalaiset toimijat (kuten Uittoyhdistys) joutuivat rakentamaan puhelinjohdot omalla kustannuksellaan, mutta piirikonttori pyrki alusta asti valtion puhelupaikkoja pohtiessaan helpottamaan päätöksillään Lapin asukkaiden arkista elämää.²²

Toisinaan Lapin asukkaat halusivat puhelimen sen takia, että jonkin toisen kylän asukkaiden tiedettiin sellaisen jo saaneen. Kemijärven Oinaan kylässä haaveiltiin valtion kustantamasta puhelinyhteydestä loppuvuonna 1937. Anomuksen tehnyt kyläläinen kirjoitti toivovansa ”että Oinaan kyläläisetkin pääsisivät puhelin yhteyden muun maailman kanssa samalla tavalla kun ovat esim. Kemijärven Leväranta ja Pelkosenniemen Kiemunkivaara”.²³ Enontekiön Kuttasen Kultimasta kirjoitettiin Posti- ja lennätinhallitukselle vuonna 1959: ”Tämä on luultavasti ainoa kylä johon ei ole puhelinta ei postia eikä maantietä tuntu siltä kuin eme olis suomenkansalaisia olenkaan tuntu ikävältä kuin valtion puolesta ei ole puhelintakaan.”²⁴ Vastaavanlaista vertailua tehtiin myös Lapin läänin kaupunkien välillä. Esimerkiksi Kemin kaupungissa kiinnitettiin tarkasti huomiota Rovaniemen puhelinolojen parannuksiin.²⁵

Vaikka Posti- ja lennätinlaitos pyrki tekemään päätöksiä puhelupaikkojen sijoittelusta anomusten saapumisjärjestyksessä, päätöksentekoon saattoi vaikuttaa myös asukkaiden vaikutusvaltainen asema. Lappilaisten keskuudessa esiintyi toisinaan ajatusta, että puhelin kuului ainoastaan ”paremmalle väelle”. Tällaiselle ajattelulle oli muuallakin pitkät perinteet.²⁶ Lapissa paikalliset asukkaat saattoivat anomuksiin liittyvässä kirjeenvaihdossaan mainita, että puhelin tulisi taloon, joka on ”kylän komein”.²⁷ Rovaniemen puhelinpiirin *Karvi*-lehdessä kirjoitettiin vuonna 1952, että ”ennen vanhaan oli tapana, kun puhelinjohdot vedettiin kylään, että keskus oli sijoitettava jonkin kylän ’napamiehen’ taloon, sijaitseva se sitten missä tahansa, se oli näet jonkinlainen kunnianosoitus talolle ja sen isännälle”.²⁸

²¹ Rovaniemen lppk PLH:n lennätinliikenneosastolle (llo) 10.6.1955, TLA F:2, KA.

²² Tornion lennätinmekaanikko (len.mek.) PLH:n lennätinosastolle (lo) 16.4.1935 ja 20.4.1935, PLPPKA F:1, KA.

²³ F. E. Oinas tekn. Muukarille Tornioon 3.12.1937, PLPPKA F:1, KA.

²⁴ Kirje Enontekiön Kuttasen Kultimasta PLH:lle 6.9.1959, TLA F:3, KA.

²⁵ ”Eilen”. *Pohjolan Sanomat* (PS) 16.8.1970, TLA Uc:1, KA.

²⁶ Kari Immonen, *Sillat sielujen ja ihmismietteen: Suomalaisen puhelimen kulttuurihistoriaa keskusneideistä tekstiviesteihin*. Edita, Helsinki 2002, 85. Ks. myös Tele Lapin kirjeistö, TLA F, KA.

²⁷ Kirje Kukasjärveltä Rovaniemen lppk:lle 29.6.1962, TLA F:3, KA.

²⁸ ”Ennen vanhaan”. *Karvi* 2/1952.

Puhelintekniikka hyödytti ensimmäisinä vuosikymmeninä (Suomessa vuodesta 1877 lähtien) ennen kaikkea tehtaanomistajia, konttoristeja ja muita ryhmiä, jotka tarvitsivat puhelinta ammattinsa harjoittamiseen. Joidenkin näkemysten mukaan puhelin olisikin pitänyt varata ainoastaan tietynlaisiin tarpeisiin ja tietyille ihmisryhmille, ennen kaikkea yrittäjien liikekäyttöön.²⁹ Pohjoisimmankin Suomen ensimmäiset puhelinyhteydet palvelivat 1890-luvulta lähtien Kemi Oy:n tehtaita sekä metsätyömaita,³⁰ ja puhelinanomuksissa saatettiin myöhempinäkin vuosikymmeninä viitata lähistöllä olevien metsätyömaiden tarpeisiin.³¹ Tarve puheluolojen parantamiselle saattoi johtua Lapin läänissä myös malminetsinnästä tai kaivosteollisuuden olemassa olevista tai ennakoituista tulevaisuuden tarpeista.³² Myös metsäpalojen mahdollisimman pikainen havaitseminen korostui Lapissa jo valtion harjoittaman puhelintoiminnan varhaisessa vaiheessa.³³ Vuonna 1960 Rovaniemen puheliniipiiri puolsi Inarin Severtijärven pohjoispuolella sijaitsevalle Luolajärvelle anottua puhelupaikkaa, jonka käyttäjät harjoittivat puutavaran sahausta ja sen myyntiä Norjaan. Piiri näki, että puhelintoimi voisi näin omalta osaltaan tukea autioituvan erämaa-alueen asuttamiseen pyrkivää toimintaa.³⁴

Kaikkein yleisimmin puhelintarvetta perusteltiin puhelintoimipaikka-anomuksissa kuitenkin avun saamisella sairastapauksissa ja muissa hätätilanteissa. Sydänkairaksi luonnehdittuun Savukosken Seitajärven kylään anottiin puhelupaikkaa vuonna 1950:

*Sysäyksen puhelupaikka-anomukselle ja kunnan viranomaisten puuttumiselle asiaan on antanut viime kesänä sattunut tapaus, jolloin kylässä tarvittiin kii-reisesti ambulanssilentokonetta, minkä tilaamiseksi yhden kyläläisen oli läh-dettävä juosten penikulman päässä olevaan lähimpään puhelimeen.*³⁵

Myös Inarin Angelissa vuonna 1956 laaditusta anomuksesta kävi ilmi, että kaukana liikeyksyksistä asuvat tarvitsivat puhelinyhteyden ”ei huviksi, mutta hyödyksi”.³⁶

²⁹ Mika Pantzar, *Kuinka teknologia kesytetään: Kulutuksen tieteestä kulutuksen taiteeseen*. Tammi, Helsinki 1996, 21; Immonen 2002, 84–92.

³⁰ Juha Saunavaara ja Ritva Kylli, ”Puhelimen historiaa Lapissa 1880-luvulta 1990-luvulle”. *Tekniikan Waiheita*, 43:1, 2025, 6–28.

³¹ ”Torniojokilaakson puhelinolot”. *Rovaniemi* 19.4.1923; Rovaniemen lppk PLH:n llo:lle 9.11.1954, TLA F:2, KA; Puhelinanomus Saajon kylään 23.8.1960, TLA F:3, KA.

³² Lausunto puhelupaikan perustamisesta Kolarin Kurtakon kylään 14.4.1959 ja puhelinaseman perustamisesta Kemijärven Raajärven kaivosalueelle 5.1.1960, TLA F:3, KA.

³³ Narkinperällä 8.6.1958 pidetyn kokouksen ptk. (jälj.). Liite Rovaniemen lpp:n lausuntoon puhelupaikan perustamisesta, TLA F:2, KA; Kirje Angelista PLH:lle 31.12.1956 (jälj.), TLA F:2, KA.

³⁴ Lausunto puhelupaikan perustamisesta Inarin kunnan Näätämon kylään 11.11.1960, TLA F:3, KA.

³⁵ Rovaniemen lppk PLH:n llo:lle 14.11.1950, TLA Da:1, KA.

³⁶ Kirje Angelista PLH:lle 31.12.1956 (jälj.), TLA F:2, KA.

Avun saaminen sairastapauksissa oli vuosikymmenestä toiseen sen verran yleinen puhelimen saannin perustelu, ettei ole liioiteltua puhua puhelimesta Lapin asukkaiden elämänlankana.³⁷

*Taulukko 2. Eri vuosikymmenillä käytettyjä perusteluita puhelupaikkoja anottaessa**

Aihe	1930-luku	1940-luku	1950-luku	1960-luku	1970-luku
Poronhoito	0 (0 %)	0 (0 %)	12 (4 %)	37 (16 %)	8 (30 %)
Hätätapaukset	3 (16 %)	3 (23 %)	53 (17 %)	57 (25 %)	11 (41 %)
Tuli- ja metsäpalot	1 (5 %)	1 (8 %)	33 (10 %)	26 (12 %)	8 (30 %)
Kelirikko	1 (5 %)	0 (0 %)	17 (5 %)	17 (8 %)	1 (4 %)
Matkailijat-turistit	1 (5 %)	0 (0 %)	15 (5 %)	14 (6 %)	8 (30 %)

**1940-luvun aineistoa on niukasti, ja taulukossa on muista vuosikymmenistä poiketen hyödynnetty varsinaisten anomusten lisäksi myös muuta kirjeenvaihtoa. Koska anomuksissa voitiin mainita useampia perusteluita, eivät prosentit summaudu 100:an.*

Lapin asukkaat ottivat toisinaan yhteyttä hyvinkin vaikutusvaltaisiin tahoihin puhelinpaikkaa toivoessaan. Presidentti P. E. Svinhufvud vieraili Lapissa vuonna 1935 ja pääsi silloin puhuttamaan myös paikallisia asukkaita.³⁸ Lennätinmekaanikko Muukari kirjoitti Posti- ja lennätinhallituksen lennätinosastolle tammikuussa 1936 Inarin ja Menesjärven välille rakennettavaksi anotusta puhelinlinjasta. Muukarin mielestä linja piti saada rakennettua vielä saman vuoden aikana. Aloitteen tekijöinä olivat hänen mukaansa paikkakunnan saamelaiset ”ja oli anomus osotettu suoraan Tasavallan Presidentille”. Myös Enontekiön Raittijärvelle hoitui 1960-luvulla puhelinlinja tietävästi pitkälle sen ansiosta, että kyläläisillä oli yhteyksiä presidentti Urho Kekkoneseen. Maantietä Raittijärven kylään ei sen sijaan haluttu, vaikka nimenomaan uusia tieyhteyksiä Kekkoselta yleensä ensi sijassa pyydettiin. Raittijärvellä tie olisi kulkenut parhaiden porolaitumien poikki, mistä olisi ollut kyläläisten ainoalle elinkeinolle enemmän haittaa kuin hyötyä.³⁹

Monissa Lapin kunnissa oli toisen maailmansodan jälkeen vilkasta rakennustoimintaa, kun perheitä asutettiin uusille asutusalueille. Uusien asutusalueiden perustaminen aiheutti osaltaan paineita puhelinverkoston laajentamiseen.⁴⁰ Rovaniemen puhelinpiirikonttorista puollettiin esimerkiksi puhelinaseman perustamista Rovanie-

³⁷ Puhelinpaikka-anomus Muonion Jerisjärvelle 9.10.1956 (jälj.), TLA Da:1, KA.

³⁸ Presidentin Lapinmatka, dokumentti 1935. Kansallinen audiovisuaalinen instituutti.

³⁹ ”UKK kuuli poromiesten toivomuksia”. *Etelä-Suomen Sanomat* 28.4.1977; ”Tietön Raittijärven kylä voi hyvin”. *Ilta-Sanomat* 21.7.1979.

⁴⁰ ”Piirikonttorin kuulumisia”. *Karvi* 2/1951; Rovaniemen lppk PLH:n llo:lle 27.11.1950, TLA Da:1, KA.

men maalaiskunnan Auttin asutusalueelle toteamalla, etteivät asutusalueen asukkaat ”tarkoittaneet puhelimiaan vain ’seinän koristeiksi’”.⁴¹ Puhelimesta oli asutusalueiden asukkaiden mukaan runsaasti hyötyä jo alueen rakentamisen alkuvaiheessa. Kittilään kuuluvalla Kuusajoen asutusalueella kokoontui toukokuussa 1952 kaikkiaan 15 asutustilallista, jotka varattomuuteensa vedoten toivoivat valtionpuhelupaikkoja toimeentulonsa helpottamiseksi: ”Asutustilalliset joutuvat pitkien matkojen vuoksi pienemminkin asian vuoksi kuluttamaan aikaansa kokonaisen päivän, kun se puhelimen avulla voisi käydä aikaa hukkaamatta.”⁴²

Puhelin tuli Lapin läänin alueella alkujaan käyttöön jo 1800-luvun lopulla, jolloin Pohjois-Suomessa ei ollut automobiileja eikä kovin suuressa määrin vielä teitäkään. Teiden määrä alkoi kasvaa myös pohjoisimmalla rajaseudulla 1940- ja 1950-luvulta lähtien.⁴³ Kun uusia puhelupaikkoja anottiin 1900-luvun jälkipuolella maanteiden varsilla oleviin paikkoihin, mainittiin puhelupaikka-anomuksissa toisinaan perusteena myös tieliikenteen turvallisuus ja matkalaisten mahdollinen puhelimentarve ajoneuvojen särkyessä.⁴⁴ Toisaalta hyvän maantieyhteyden olemassaolon katsottiin myös poistavan tarvetta valtionpuhelimien saamiseen, koska säännöllinen autoliikenne tarjosi vaihtoehtoisia mahdollisuuksia asioiden hoitamiseen ja yhteyksien ylläpitoon.⁴⁵ Huonoja kulkuyhteyksiä käytettiin etenkin ennen 1960-luvun jälkipuoliskoa yleisenä perusteluna puhelupaikan saamiselle. Lisäksi Lapin asukkaat viittasivat perusteluissaan heikkoihin joihin, kelirikkoajan aiheuttamiin hankaluuksiin liikkumisessa ja toisinaan jopa suon pehmeeseen.⁴⁶

Ennen 1960-lukua puhelinpaikkoja ei perustettu kovin vähäisen asutuksen tarpeisiin, mutta 1960-luvulla puollettiin myös yhtä taloa koskevia hakemuksia. Tosin yleensä tällaisten talojen korostettiin palvelevan samalla myös poronhoidolla elävien saamelaisten, matkailijoiden tai savottatyömaiden tarpeita.⁴⁷ Matkailijoiden ja matkailuelinkeinon tarpeet nousivat toistuvasti esille etenkin 1950-luvun puolivälistä eteenpäin. Pelkosenniemen Pyhäjärveltä kirjoitettiin vuonna 1954, että yksi puhelin oli riittämätön kylään, jossa asui kaikkiaan 152 henkilöä. Kun kylässä kävi lisäksi

⁴¹ Lausunto puhelinaseman perustamisesta Auttin asutusalueelle 5.9.1958, TLA F:2, KA.

⁴² Kuusajoen tilallisten kokouksen ptk. (jälj.) 25.5.1952 § 2, TLA Da:1, KA.

⁴³ Antero Tervonen, ”Tienpito jälleenrakennuskaudella”. *Pikeä, hieki ja autoja: Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1945–2005*. Toimittaneet Jaakko Masonen ja Mauno Hänninen. Tielaitos, Helsinki 1995, 82–85.

⁴⁴ Lausunto puhelupaikan perustamisesta Rovaniemen mlk:n Nampan kylään 19.4.1963, TLA F:3, KA; Kirje Enontekiön Hetan kylästä 10.2.1966. Liite lausuntoon puhelupaikan perustamisesta 19.2.1966, TLA F:4, KA.

⁴⁵ Kirje Kittilästä 1.8.1954 ja Rovaniemen lpp Hannes Vuontisjärvelle 1.9.1954, TLA F:2, KA.

⁴⁶ Kirje Äkäsjärveltä PLH:lle 11.9.1962 (jälj.), TLA F:3, KA; Kirje Posiolta PLL:lle 22.7.1957, TLA F:2, KA; Kirje Kemijärveltä PLH:lle 25.5.1957 (jälj.), TLA F:2, KA.

⁴⁷ Rovaniemen puhelinpiirin kirjeenvaihto 1959–1970, TLA F:3–4, KA; Rovaniemen lpp:n lausunto puhelupaikan perustamisesta Enontekiön Kultiman kylään 2.11.1954, TLA F:2, KA.

vuosittain yli tuhat taloissa majoittuvaa hiihtomatkailijaa, saattoi yksittäistä puhelua joutua odottamaan useampia tunteja.⁴⁸

Poronhoidon tarpeet olivat toki nousseet esille jo aiemminkin vuosikymmenillä, mutta 1960-luvun lopulla poronhoitajien puhelinanomuksissa korostettiin jo hyvin painokkaasti puhelimen merkitystä nykyaikaistuvassa poronhoidossa.⁴⁹ Elokuussa 1962 Posti- ja lennätinhallitus ilmoitti periaatteessa suostuvansa tilapäisen puhelupaikan perustamiseen Utsjoen kunnassa sijaitsevalle Petsikon poroerotuspai-kalle seuraavan talven poroerotusten ajaksi. Puhelupaikka oli ajatuksena järjestää radiolinkillä,⁵⁰ jonka katsottiin sopivan erityisen hyvin pitkien etäisyyksien ja korkeiden maastokohtien Tunturi-Lappiin.⁵¹ 1970-luvulla poronhoitajien tarpeita korostettiin erityisen näkyvästi eri puolille Lappia perustettavien erämaapuhelinten paikkoja suunniteltaessa. Enontekiön kunnanhallitus kirjoitti vuonna 1968 päivätyssä kirjeessään (jossa korostettiin myös erämaapuhelimien merkitystä saamelaiden perinteisten elinkeinojen kannalta), että erämaapuhelimien käytöstä peritty viisinkertainen maksu oli ”kohtuuton, sillä erämaapuhelimet sijaitsevat sellaisissa paikoissa joissa käyttäjät ovat etupäässä poromiehiä, jotka tarvitsevat puhelinta elinkeinonsa harjoittamiseen, ovat siis etupäässä muita kuin hätäpuhelimia”.⁵²

1960-luvun puolivälissä puhelin rinnastettiin pohjoisen elinkeinoelämän piirissä tärkeydeltään jo energiatalouteen ja kuljetusoloihin ja kunnollisia puhelinyhteyksiä pidettiin taloudellisen kasvun perusedellytyksenä.⁵³ 1970-luvun alussa nopeaa tietoliikennettä pidettiin teollisuuden sijoittumisen perusedellytyksenä ja automaattisen kaukopuhelinliikenteen puuttumista esteenä Pohjois-Suomen teolliselle kehitykselle.⁵⁴ Varoittavana esimerkkinä puutteellisten tietoliikenneyhteyksien haitallisista vaikutuksista pidettiin Kemijärvelle suunnitellun tekstiilitehdashankkeen kaatumista 1960-luvun lopussa – Kemijärven puhelimen automatisoinnissa kesti sen verran pitkään, että paikkakunnan puhelinkeskusta luonnehdittiin lopulta jopa Euroopan suurimmaksi käsivälitteiseksi kesukseksi.⁵⁵ Myöhemmin 1990-luvulla puhelinpiirin pitkäaikainen päällikkö Arvo Rajaniemi pohti puhelimen merkitystä pitovoiman kannalta. Puhelinyhteyksien tehokkaampi rakentaminen olisi hänen mukaansa mahdollistanut sen, ettei ihmisten olisi ollut pakko muuttaa Lapista pois maaseudun ra-

⁴⁸ Kirje Pelkosenniemen Pyhäjärveltä PHL:lle 9.4.1954, TLA F:2, KA.

⁴⁹ Lapin paliskunnan poroisäntä PLH:lle 25.10.1966, TLA F:4, KA.

⁵⁰ PLH:n lo Rovaniemen puhelinpiiriin päällikölle sekä Kaldoaivin paliskunnan edustajalle 24.8.1962, TLA F:3, KA.

⁵¹ Rovaniemen ppk PLH:n liikenneasiain toimistolle 12.11.1966, TLA F:4, KA.

⁵² Enontekiön kunnanhallitus PLL:n Lennätin- ja puhelinosastolle 10.5.1968, TLA F:4, KA.

⁵³ ”Ratkaisevia parannuksia Pohjois-Suomen puhelinoloihin”. *PS* 12.11.1965, TLA Uc:1, KA.

⁵⁴ ”Kaukovalintaiset puhelinyhteydet Rovaniemelle aikaisintaan 1973”. *Lapin Kansa (LK)* 11.6.1970, TLA Uc:1, KA; ”Automaattivalintaan Torniossa marraskuussa”. *Kansan Tahto* 14.8.1971.

⁵⁵ ”Ruotsalainen tekstiilitehdas oli kiinnostunut myös Kemijärvestä!”. *Koillis-Lappi* 29.8.1969. Ks. myös Saunavaara ja Kylli 2025.

kennemuutoksen aikana 1960-luvulta jälkipuoliskolla. Valtio investoi runsaasti rahaa Lapin puhelinverkon kehittämiseen 1970-luvun kuluessa, mistä syystä Lappi oli Rajaniemen mukaan 1980-luvun alkuun mennessä syrjäisintä kolkkaansa myöten puhelinliikenteen piirissä. Rajaniemi pohti, että jos ”Lapin puhelinverkoston kehittämiseen olisi ollut enemmän resursseja käytettävissä jo 1960-luvun puolivälissä, ei Ruotsiin olisi suuntautunut niin suurta muuttoaaltoa kuin tapahtui”.⁵⁶

Puhelimesta oli 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä apua myös yksinäisyyden torjumisessa. 1980-luvulla Lapissa saavutti suuren suosion uudenaikaisena keskustelukanavana toimiva kontaktipuhelin, jossa oli mahdollista päästä vaihtamaan ajatuksia muiden ihmisten kanssa. *Lapin Kansan* mukaan kanavalla riitti juttelijoita:

*Keskustelukanavaan ovat suhtautuneet hyvin myönteisesti myös psykiatrit. Keskustelukanava on yksi mahdollisuus solmia kontakteja ja poistaa yksinäisyyden tunnetta. Erityisesti haja-asutusalueiden ihmisille puhelinseurustelu saattaa tuoda arvaamatonta iloa.*⁵⁷

Puhelin avasi uusia yhteydenpitomuotoja myös Lapin erämaakylien asukkaille. Eräskin isäntä totesi vuonna 1964 *Lapin Kansan* haastattelussa: ”Onhan tämä nyt mukavaa, kun on kotonta yhteys suureen maailmaan.”⁵⁸ Puhelinta ryhdyttiin pitämään osana ”nykyaikaista” elämänmenoa, josta haluttiin päästä osalliseksi myös syrjäseudulla.⁵⁹

Puhelinkurjuutta ja uuteen laitteeseen totuttelua

Puhelinkurjuus on termi, jota käytettiin aika ajoin pohjoisen puhelinasioista puhuttaessa. Usein kurjuuden aiheuttivat puhelininfrastruktuuriin liittyvät tekniset puutteet – esimerkiksi 1920-luvulla Tornionjokilaakson puhelinkurjuus ilmeni aikalaisten mukaan notkollaan olevina puhelinlinjoina ja lahoavina puhelinpylväinä.⁶⁰ Alkuvaiheessa puhelimesta puhumiseen käytettiin usein lennätinlinjoja, ja puhelimien yleistyttyäkin Lapissa puhuttiin usein vielä yksinkertaisia rautajohtoja pitkin.⁶¹ Ete-läisemmälläkin paikkakunnilla oli huomattu, että puhelimen kuuluvuus heikkeni samalla kun ”moni puhelinlinja vedettiin samaa tietä seuraten”, ja puhelin saattoi olla

⁵⁶ ”Puhelinten määrän kasvu huima”. *PS* 19.5.1992, TLA Uc:4, KA.

⁵⁷ ”Lisälinjoja tulossa”. *LK* 11.6.1985, TLA Uc:3, KA.

⁵⁸ ”Ylikitisellä puoliautomaattikeskus”. *LK* 4.2.1964, TLA Uc:1, KA.

⁵⁹ Kirje Ranualta PLH:lle, Ranua 18.10.1961 (jälj.), TLA F:3, KA.

⁶⁰ Saunavaara ja Kylli 2025.

⁶¹ Rovaniemen len.mek. johtaja E. Risbergille 17.11.1936, PLPPKA F:1, KA.

toimimatta pitkäänkin, jos esimerkiksi myrsky oli ruhjonut puhelinlinjoja.⁶² Toisinaan puhelinkurjuutta aiheuttivat myös ihmiset itse omalla käyttäytymisellään.

Aikalaiset tiesivät, että Norjan puolella rajaa puhelinasiat oli järjestetty valtion puolesta huomattavasti Suomea paremmin. Esimerkiksi Suomen pohjoisella rajaseudulla elävät Utsjoen asukkaat olivat tottuneet verraten pitkään naapurimaan puolelle vedettyihin puhelinlinjoihin.⁶³ Lennätinmekaanikko Muukarin vuonna 1936 Enontekiöltä saaman kirjeen perusteella myös Ruotsin vastaisella rajalla koettiin, että läntisen naapurimaan puhelinolot olivat huomattavasti Suomea edistyneempiä. Rajan tuntumaan Suomen puolella oli toivottu tässä vaiheessa Ruotsin mallin mukaista puhelinta, josta ei tarvitsisi maksaa vuosimaksuja.⁶⁴ Vaikka Posti- ja lennätinhallituksen edustajat eivät olleet valmiita antamaan puhelimia maksutta rajaseudun asukkaiden käyttöön, ymmärsivät he rajaseutujen erityisen tarpeen valtion puhelimille.⁶⁵

Pohjois-Suomen itäistä rajaseutua pidettiin 1920- ja 1930-luvuilla vasta itsenäistyneessä Suomessa toisinaan poliittisesti arveluttavana,⁶⁶ minkä takia esimerkiksi Pohjois-Suomen puhelinasemien hoitajien poliittista luotettavuutta jouduttiin pitämään silmällä. Erästä tällaista ilmiötä käsiteltiin Pohjois-Suomen lennätin- ja puhelinpiirissä vuonna 1936. Lopputuloksena ilmiannon taustalta ei löytynyt puhelinaseman hoitajan epäluotettavuutta vaan kahden paikkakunnalla toimivan myymälän kilpailutilanne, minkä takia kilpailevan Työväen osuusliikkeen myymälään yhdistetylle henkilölle oli haluttu tuottaa vaikeuksia.⁶⁷

Yhteisön sisäiset ristiriidat vaikuttivat siihen, oliko asukkaiden luonteva käyttää yhteistä puhelupaikkaansa. Puhelupaikkojen valinnassa ei välttytty kiistoilta, ja toisinaan kyläyhteisöt jakaantuivat eripuraisiin ryhmiin, jotka eivät suostuneet soittamaan samasta puhelimesta.⁶⁸ Puhelupaikan saaminen kylään vaati joka tapauksessa sen asukkailta runsaasti yhteistoimintaa. Ensimmäisenä vaiheena oli kyläkokouksen kutsuminen koolle. Kyläkokouksen oli tehtävä esitys puhelimen sijoituspaikasta sekä sitouduttava pylväiden hankkimiseen.⁶⁹ Kysymys puhelupaikan tarpeesta nosti jo itsessään esiin tietoja paikallisten asukkaiden keskinäisestä kanssakäymisestä. Ylitornion Meltosjärvellä vuonna 1964 kirjoitetussa valtionpuhelupaikka-anomuksessa kerrottiin, että Meltosjärveltä oli lähimpään puhelimeen kaksi kilometriä matkaa. Matka ei ollut siis kovin pitkä, mutta tie oli anojan mukaan talviaikaan usein um-

⁶² Maria Vainio-Kurtakko, ”’Pitkäkorvan’ saapuminen Pernajan pitäjään: Herrasväen kokemuksia ja ajatuksia puhelimesta 1884–1891 yksityisen kirjeenvaihdon valottamana”. *Tekniikan Waiheita*, 30:3, 2012, 9–10.

⁶³ Tornion len.mek. PLH:n lo:lle 24.11.1935, PLPPKA F:1, KA.

⁶⁴ Kirje Enontekiöltä Väinö Muukarille 22.2.1936, PLPPKA F:1, KA.

⁶⁵ Rovaniemen len.mek. PLH:n lo:lle 26.7.1935 ja Tornion len.mek. PLH:n lo:lle 1.2.1935, PLPPKA F:1, KA.

⁶⁶ Kemijärven len.mek. PLH:n lo:lle 28.6.1936, PLPPKA F:1, KA.

⁶⁷ Tornion len.mek. PLH:n lo:lle 29.1.1936, PLPPKA F:1, KA.

⁶⁸ Rovaniemen ppk PLH:n Linjarakennustoimistolle 28.11.1969, TLA F:4, KA.

⁶⁹ Rovaniemen puhelinpiirin kirjeenvaihto 1954–1959, TLA F:2, KA.

messä, mikä hankaloitti puhelimeen pääsemistä. Lisäksi puhelin oli yksityinen tilaajaliittymä, minkä takia kirjoittaja olisi mieluummin toimittanut asiansa yleisestä valtionpuhelimesta.⁷⁰ Lapissa etenkin syrjäisimpien kylien asukkaat saattoivat arastella soittamista muiden kotoa.⁷¹

Vuonna 1961 ilmestyneessä *Karvi*-lehdessä pohdittiin, johtuiko harva puhelinliittymätiheys Lapin maaseudulla siitä, ettei puhelinta ”tohdittu” ottaa taloon, vaan mieluummin käytiin soittamassa keskuksesta tai naapurista.⁷² Arvo Rajaniemi oli viisi vuotta aiemmin Sodankylän Rajalan kylään perustettavaa puhelinasemaa puoltessaan ihmetellyt, miksi kyseiseen kylään ei ollut aiemmin perustettu puhelinasemaa eikä anomuksen taakse ollut tässäkin vaiheessa saatu kuin kuusi tilaajaksi ilmoitautunutta. Rajaniemen mukaan kyseessä täytyi olla ”jonkinlainen ujous uutta asiaa kohtaan”.⁷³

Ujouden ohella puhelimen hankintaa hidasti toisinaan myös asukkaiden säästäväisyys, minkä takia tilaajaliittymiä ei hankittu, vaikka asukkailla olisi periaatteessa ollut niihin varaakin.⁷⁴ Myös kylien sisällä lämmitettiin uudelle tekniikalle eri tahtiin. Joissakin paikoissa puhelinasiaa edisti alkuvaiheessa yksittäinen ihminen, joka yritti saada muutkin kyläläiset näkemään asian tarpeellisuuden.⁷⁵ Toisissa kylissä kiinnostus oli laajempaa eikä esimerkiksi pylväspuiden hankinta ollut ongelma.⁷⁶ Toisinaan pylväiden hankkiminen viivästyi kuitenkin siinä määrin, että puhelupaikan perustaminen piti perua kokonaan. Rovaniemen puhelinpiirissä todettiin vuonna 1962, etteivät Kaiston kylän asukkaat olleet saaneet Ranualla hankituksi pylväitä puhelupaikkansa linjaa varten. Kun alueen puhelimen saannin lykkääminen olisi kuitenkin lykännyt samalla kahden muun vielä syrjäisemmän asutusryhmän (Koukunniemen ja Kivalikon) puhelimen saamista, oltiin Rovaniemellä poikkeuksellisesti taipuvaisia rakentamaan linja Posti- ja lennätinlaitoksen omin kyllästetyin pylväin.⁷⁷

Puhelin arkipäiväistyi etelän suurissa kaupungeissa nopeammin kuin maan pohjoisosissa, mutta puhelimen hankkiminen pysyi etelässäkin pitkään aivan erityisenä tapahtumana.⁷⁸ Puhelin saattoi osoittautua kuitenkin joissakin tilanteissa myös pettymykseksi, ja lisäksi puhelimesta huolehtiminen vaati oman aikansa. Yksittäisiin taloihin ja pieniin asutusryhmiin sijoitettuihin käsivälitteisiin puhelinkeskuksiin ei ollut mahdollisuutta palkata päätoimisia työntekijöitä, minkä paikallisyhteisöjen pu-

⁷⁰ Kirje Meltosjärveltä ins. Rajaniemelle 31.5.1964, TLA F:3, KA.

⁷¹ Kirje Sodankylän Vaalajärveltä 27.9.1953. Liite lppk:n kirjeeseen PLH:n llo:lle 27.10.1953, TLA Da:1, KA.

⁷² ”Paikallispuhelinointi Lapin läänin alueella”. *Karvi* 1/1961.

⁷³ Lausunto puhelinaseman perustamisesta Sodankylän Rajalan kylään 28.12.1956, TLA F:2, KA.

⁷⁴ Lausunto puhelinaseman perustamisesta Ranuan Hosion kylään 3.12.1965, TLA F:3, KA.

⁷⁵ Kirje Pelkosennieltä 30.4.1937 len.mek. Muukarille, PLPPKA F:1, KA.

⁷⁶ Tornion len.mek. PLH:n lo:lle 9.1.1937, PLPPKA F:1, KA.

⁷⁷ Rovaniemen ppk PLH:n liikenneasiain toimistolle 2.11.1962, TLA F:3, KA.

⁷⁸ Immonen 2002, 86.

helimen käyttäjät oppivat ottamaan yhteydenpidossaan huomioon. Kolarin kunnan ensimmäisiä puhelimia muisteltiin myöhemmin seuraavasti:

Pienissä kylissä ei keskuksen hoitoon palkattu työvoimaa, koska liikenne ei tarjonnut täysipäiväistä työtä. Käytännöksi tulikin antaa käsikeskus johonkin taloon hoitosopimuksella. Välitystyölle ei asetettu kovin suuria vaatimuksia. Niinkin saattoi käydä, että keskus jäi ilman hoitajaa esimerkiksi lypsyajaksi. Tilaajat tiesivät tämän ja pyrkivät ajoittamaan soittonsa 'joutilaaseen' aikaan.⁷⁹

Puhelimen vahtimisen sitovuus ahdisti alkuvaiheessa monia puhelupaikkojen hoitajia, ja 1930-luvun kirjeenvaihdosta käy ilmi, että moni puhelinaseman hoitaja halusi tehtävästään eroon.⁸⁰ Puhelimien käyttö oli 1930-luvun alkupuolen lamavuosien jälkeen vilkastunut Lapissa, minkä takia puhelujen välittämisessä oli enemmän töitä ja asemien aukioloajat aiempaa pidempiä. Piirikonttoria johtaneen Väinö Muukarin mukaan puhelinasemien hoitajista oli tullut taloudellisen nousukauden aikana myös aiempaa vaativampia esimerkiksi heille maksettavien korvausten suhteen: ”Aseman hoito saattaa alussa tuntua hauskalta, kunnes siihen kyllästytään ja aletaan palkasta marisemaan ja voi taaskin olla uusi siirto tiedossa.”⁸¹

Puhelimien sijoittelu aiheutti harmia monissa Lapin läänin kylissä. Enontekiön Suonttajärveltä lähestyttiin puhelinpiiriä vuonna 1950 seuraavanlaisella valituksella:

Olemme kiitollisia siitä kuin saimme sen hartaasti toivomamme puhelun joka on meille täällä Eränmaassa suureen tarpeeseen mutta ikävä kyllä että se sijotettiin semmoiseen taloon joka ei ole meile sopiva väli on keväisin niin vesinen että on vaikea sinne päästä ja muutenkaan ei ole tyytyttävä.⁸²

Puhelintekniikka oli Lapin puhelintoiminnan ensimmäisinä vuosikymmeninä vielä varsin puutteellista, mikä saattoi osaltaan aiheuttaa ristiriitatilanteita puhelimen käyttäjien välille – Lapin harvaan asuttujen alueiden yksinkertaiset johdot häiriintyivät 1930-luvun tilanteessa helposti yhdestäkin uudesta linjalle lisäystä käyttäjästä.⁸³ Riitaa tuli toisinaan myös rahasta. 1930-luvulla riitoja aiheutti puheluiden hinnoittelu, josta seurasi sekaannuksia, väärinkäsityksiä, kimpaantumisia sekä toisinaan jopa puheluaseman siirto toiseen taloon. Tilaajayhteyden lunastaneilla oli mahdollisuus veloittaa puhelimen muilta käyttäjiltä omavaltaisesti parhaaksi katsomansa taksa, mikä ei useinkaan miellyttänyt puhelimeen puhujia. Tällaisissa tapauksissa tilaajayh-

⁷⁹ ”Lypsyaikana ei välitetty puheluita”. *Länsiraja* 10.9.1987.

⁸⁰ Kirje Waattojärveltä 25.2.1937, PLPPKA F:1, KA.

⁸¹ Rovaniemen len.mek. johtaja E. Risbergille 24.9.1937, PLPPKA F:1, KA.

⁸² Valitus PLH:n konttoriin 11.7.1950, TLA Da:1, KA.

⁸³ Tornion lennätinmekaanikon 19.1.1935 ja 31.7.1935 kirjoittamat kirjeet, PLPPKA F:1, KA.

teys saatettiin muuttaa viralliseksi puhelupaikaksi, jossa oli pakko noudattaa valtion asettamia puhelintaksoja.⁸⁴

Puhelimen käyttöä käsittelevissä tutkimuksissa on huomattu puhelimen fyysisen sijainnin muuttavan ihmisten puhelukäyttäytymistä. Yksi keskeinen valituksen aihe on ollut yksityisyyden puute. Monien mielestä on ollut epämukavaa soittaa tilasta, johon on saattanut yllättäen saapua vaikkapa muita perheenjäseniä. Usein puhelinsoittoa on viivytetty niin pitkään, että on päästy puhumaan yksin tai yksityisempään paikkaan.⁸⁵ Lapissa yksityiseen puhumiseen oli luonnollisesti varsin rajoitetusti mahdollisuuksia siinä vaiheessa, kun puhelut hoidettiin suuremman asutusryhmän yhteisestä puhelupaikasta. Koska kylän yhteiseen puhelimeen hakeuduttiin yleensä ennen kaikkea hädän hetkellä, saattoi esimerkiksi sairaskertomusten selostaminen yhteisessä puhelimesta tuntua varmasti usein varsin epämukavalta.

Puhelimen käyttö saattoi tuntua epäluontevalta myös asukkaiden keskinäisten ristiriitojen vuoksi. Myös puhelinsalaisuuden säilyttäminen herätti vuosikymmenien mittaan keskustelua. Kolarista vuonna 1935 kuuluneiden valitusten perusteella alueen asukkaat eivät ainakaan enää 1930-luvulla arastelleet puhelintekniikan käyttöä, sillä lennätinmekaanikko Muukarin saamien tietojen mukaan sivullisetkin pääsivät siellä ”keskuskonetta kopeloimaan”.⁸⁶ Kolarissa työskentelevä rajaviskaali kirjoitti Kolarin postiin sijoitetun puhelinaseman huolimattomasta hoidosta seuraavasti:

*Puhelinasemaa hoitaa kuka kulloinkin ensiksi ehtii, mutta ei juuri milloinkaan se henkilö, jollekka sen hoitaminen kuuluu ja jonka siitä tulisi vastata. Sattuupa hyvin usein, että aivan asiaan kuulumattomat paikalle sattuneet kyläläiset ja muutkin kulkijat menevät vastailemaan soittoihin, välittämään puheluita ja luonnollisesti myöskin niitä kuuntelemaan. En tiedä, voitaneeko asiain noinkin ollen puhua jotain puhelinsalaisuudesta, jota mielestäni kumminkin olisi vaadittava niin p.o. kuin muillakin puhelinasemilla.*⁸⁷

Kittilän Kallon kylästä valitettiin vuonna 1954, että kylän molemmat puhelinkaapit oli sijoitettu kauppoihin, ”joten yksityisiä puheluja on mahdoton suorittaa ilman sivullisten kuuntelua”. Lisäksi useasti sattui niin, että ”illoin ja pyhän aikana ei pääse ollenkaan puhelimeen vaikka olisi kuinka tärkeä asia” kuten sairaustapaus.⁸⁸ Kauppiat olivat yleensä hyvin innokkaita ottamaan puhelimen myymäläänsä.⁸⁹ Eräskin ylitorniolainen kauppias kirjoitti alkuvuonna 1950 suorittaneensa ”Gallub-kyselyn” saadakseen selville kyläläisten mielipiteen puhelupaikan siirtoa suunniteltaessa. Hä-

⁸⁴ Tornion len.mek. PLH:n lo:lle 7.2.1935 ja 30.11.1935, PLPPKA F:1, KA.

⁸⁵ Lachée ja Anderson 2001, 681.

⁸⁶ Tornion len.mek. rajaviskaali A. Aholle 19.4.1935, PLPPKA F:1, KA.

⁸⁷ Kirje Kolarista 23.4.1935, PLPPKA F:1, KA.

⁸⁸ Kirje Kaukonen/Kallosta Rovaniemen lpp:lle 6.10.1954, TLA F:2, KA.

⁸⁹ Saapuneet kirjeet 1954–1955, TLA F:2, KA.

nen mukaansa asukkaat tiesivät sataprosenttisesti, ”että puhelimen ainoa oikea sijaintipaikka on myymälä”.⁹⁰ Rovaniemen piirikonttorissa ei innostuttu puhelimen siirrosta kyseessä olevaan myymälään, koska puhelin oli konttorin hoitajan mukaan jo entuudestaan hyvässä paikassa ja moitteettomassa hoidossa.⁹¹ Kauppias yritti vielä loppuvuodesta 1950 saada puhelinpiirin päällikköä ymmärtämään puhelupaikan siirtämisen tarpeellisuuden tuomalla kauppaliikkeen hoitajana ilmi myös omaa puhelimen tarvettaan.⁹² Monilla maalaiskauppiaille olikin puhelimelle jo siinä määrin tarvetta, että he anoivat itselleen tilaajapuhelinta säikähtämättä tilaajaliittymästä aiheutuvia maksuja.⁹³

1950-luvulla Lapin maaseudulla elänyt perheenemäntä kertoi joutuneensa erimielisyyksiin puhelinta hoitaneen perheen kanssa, minkä takia hänet oli vuotta aiemmin käännetty puhelupaikan portailta kokonaan pois:

*Vuoden olemme sitten kippuroineet ilman puhelin yhteyttä täällä parinkymmenen kilometrin päässä kirkonkylästä ilman vakituista autoliikennettä, kirkonkylässä pirssit ja muut, lääkäri ja sairaala + terveyssisar. Nyt viime pyhänä puhelin talon isäntä kävi kutsumassa minut puhelimeen, minulle oli soitettu. Minä menin, mutta ennen kuin minä sain torvea käteeni alkoi muuan naisista haukkua ja huutaa minulle niin rumasti ja lujaa etten saanut langan päässä olevan puheesta paljon mitään selvää. Maksoin, ja ennenkuin sain rahastani vastaan mainittu nainen jo kävi minuun takaapäin käsiksi (– –) Olen kolmen lapsen äiti nuorin toisella vuodella ja olemme monta kertaa tarvinneet näille pikaista lääkärin ja terveyssisaren apua. Olemme kovasti huolissamme kun olemme näin joutuneet erotetuiksi tästä kaikkien yhteisestä hyvästä. Toivoin simme, että jos joutain on tehtävissä niin tekisitte pian.*⁹⁴

Puhelimen käytölle on ollut eri yhteisöissä erilaisia reunaehtoja, jotka ovat määritelleet hyväksyttävät tavat käyttää puhelinta. Tähän on vaikuttanut myös eletty ajan-kohta ja käytettävissä ollut puhelintekniikka.⁹⁵ Kylän yhteisessä puhelupaikassa 1950-luvun maaseudulla puhelinta käytettiin eri tavalla kuin 1970-luvun lappilaisen kaupungin kerrostaloasunnosta löytynyttä omaa tilaajaliittymää. Puhelimen käyttämiseen totuttiin eri puolilla Lappia myös hyvin nopeasti. Rovaniemen puhelinpiirissä pidetyssä puheessa muisteltiin tapausta, jossa puhelinyhteys oli Enontekiön kunnan alueella erään kerran katkennut:

⁹⁰ Kirje Ylitorniolta Rovaniemen lpp:lle 10.2.1950, TLA Da:1, KA.

⁹¹ Rovaniemen lpp:n kirje 17.2.1950, TLA Da:1, KA.

⁹² Kirje Ylitorniolta Rovaniemen lpp:lle 26.10.1950, TLA Da:1, KA.

⁹³ Alueteknikko V. Orkasalo Rovaniemen lppk:lle 2.5.1950, TLA Da:1, KA.

⁹⁴ Kirje Rovaniemen lpp:lle 21.6.1954, Rovaniemi, TLA F:2, KA.

⁹⁵ Mette Simonsen Abilgaard ja Lee Humphreys, ”Landline Natives: Telephone Practices since the 1950s as Innovation”. *Technology and Culture*, 61:3, 2020, 928–930, 942–943.

Muutama vuosi sitten perustettiin valtion toimesta puhelupaikat Enontekiön syrjäkyläin Suonttajärvelle, Leppäjärvelle ja Palojärvelle. Sattui sitten saman vuoden lopulla, kun linja valmistui, että yhteys Enontekiölle kerran katkesi. Miten lieenee joku mehto ollut niin huolimaton, että lensi lankoihin ja sotki ne oikosulkuun. Oli ollut lauantai-iltanen, kun tämä tapahtui. Jo sunnuntain aamuna tuli mies tuolta erämaasta Hettaan, soitti sieltä puhelimestarille Muonioon ja tiukkasi, jotta ”mikset sie Oiva oo lähteny korjaamaan sitä mejjän linjaa, kun se on tukossa; eihän mejjän elämästä tule yhtikäs mithän, kun ei pääse puhelimellakhan soittamhan”. Tämä tapaus kuvaa oleellisesti sitä tärkeyttä, mikä puhelinyhteydellä nykyään katsotaan olevan. Noissa Enontekiön kylissä sanotaan olleen asutuksen jo 800 vuotta. Ne ovat sijainneet aikoinaan jopa vilkkaan markkinatien varressa (joskus suuruutensa päivinä). Toimeen niissä on tultu – nimenomaan ilman puhelintakin. Mutta kun puhelimia oli saatu ja niillä parin kuukauden ajan totuttu soittelemaan, oli tästä nykyajan kapineesta tullut niin tärkeä apuväline, ettei sattuneen vian korjaamista olisi ainakaan tämän isännän mielestä saanut jättää edes maanantaiaamuun, vaan jo pyhänä olisi pitänyt joutua puhelinmiehen tuohon erämaalinjalle hiihtelemään.⁹⁶

Puhelimen historiaan liittyvissä tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota naisten ja miesten toisistaan poikkeavaan puhelimen käyttöön. Naisten suhtautumista viestintäteknologioihin on pidetty enemmän sosiaalisena – puhelin on ollut naisille siis enemmän seurusteluväline ja väline sosiaalisten suhteiden ylläpitämiseen, kun taas miehet ovat keskittyneet puhelimesta puhujina enemmän töihinsä ja muiden asioihin hoitoon.⁹⁷ Tarve puhelimesta löpöttelyyn ei tule juurikaan ilmi Lapin lääniin anottuja ja valtion puhelupaikkoja koskevassa kirjeenvaihdossa. Posti- ja lennätinhallitukselle osoitettujen puhelinanomusten perusteluissa korostettiin mieluummin puhelimeen liittyviä hyötynäkökohtia kuin sen käyttämistä sosiaaliseen kanssakäymiseen. Sen sijaan Pernajan pitäjän varhaisia puhelinkokemuksia käsittelevästä artikkelista käy ilmi, että eteläisen Suomen herrasväki käytti puhelinta innokkaasti jo 1800-luvun lopulla hyvinkin arkipäiväiseen ajatusten vaihtoon – puhelimen avulla myös juorut saatiin kulkemaan aikaisempaa nopeammin.⁹⁸

Lähdekritiikin näkökulmasta on syytä pohtia myös Lapin asukkaiden puhelimen todellista käyttöä verrattuna heidän puhelinanomuksissa esittämiinsä perusteluihin – onhan erittäin ymmärrettävää, että anomusten laatijat halusivat käyttää puhelintarpeista kirjoittaessaan mahdollisimman rationaalisia perusteluja. Käyttämämme lähdeaineisto antaakin viitteitä myös siihen, että Lappiin vedettyjä puhelinlankoja

⁹⁶ Rovaniemen puhelinpiirin arkisto Ue:1 (puheet), KA.

⁹⁷ Lacohée ja Anderson 2001; Immonen 2002, 154–157.

⁹⁸ Vainio-Kurtakko 2012, 7–10.

käytettiin (häätätilanteiden ohella) myös huolettomampaan jutusteluun lähiseudun asukkaiden kanssa.⁹⁹ Vuonna 1977 kerätystä puhelinperinneaineistosta käy ilmi, että perheen naispuolisia jäseniä saatettiin pitää syypäänä suuriin puhelinlaskuihin. Rovaniemeläinen puhelinasentaja muisteli kirjoituksessaan käsivälitteisten kampaupuhelinten aikaa: ”Oli eräässä talossa puhelinlaskut suuret ja siitä kimmastuneena otti isäntä aamuisin kammen mukaansa työhön lähtiessään. Kun puhelin oli ilmoitettu olevan vialla mentyämme korjaamaan annoimme emännälle oman kammen.”¹⁰⁰

Puhelimen tarpeeseen liittynyt sukupuolinäkökulma nostettiin usein esiin Lapissa niinä vuosikymmeninä, jolloin syrjäisiä asuinalueita pyrittiin saamaan puhelinyhteyksien ulottuville. Suomen pohjoisimmille osille ominaiset elinkeinot olivat syytä siihen, että monissa perheissä perheenissä oli runsaasti poissa kotoa ja naisten ja lasten koettiin sillä välin jäävän turvattomaan asemaan.¹⁰¹ Miesten pitkät poissaolot toivat monelle perheelle tarpeen pitää yhteyttä poissa olevaan perheenjäsenen puhelimen välityksellä. Lapin savotoille vedettiin metsäyhtiöiden sisäisiä puhelinlinjoja jo 1900-luvun taitteessa,¹⁰² ja siinä vaiheessa, kun savottatyömaiden puhelinlinjat kytkettiin muuhun puhelinverkkoon, sinne oli mahdollista soittaa myös Lapin läänin muilta puhelupaikoilta.¹⁰³

Puhelimen tulo koteihin ei muuttanut ainoastaan ihmisten keskinäistä yhteydenpitoa, vaan se muutti myös sisustusta ja toi mukanaan uudenlaisia ääniä, jotka saatettiin ajoittain kokea häiritseviksin.¹⁰⁴ Kun puhelinpaikkoja perustettiin Lappiin, oli otettava huomioon myös niiden vaatima tilantarve. Emäntien kerrottiin toisinaan kauhistuneen, jos kovin pieneen tupaan tuotiin akuilla ja tasasuuntaajilla varustettu keskus, jonka valitsijat kaiken lisäksi päästivät kovaa ääntä.¹⁰⁵

Kasvava puhelinliikenne tarjosi lappilaisille 1900-luvun kuluessa myös uudenlaisia työmahdollisuuksia – miehille asentajina ja naisille puhelinkeskusten puhelujen välittäjinä. Naiset huolehtivat yleensä myös tavallisiin asuintaloihin sijoitetuista puhelupaikoista. *Pohjolan Sanomissa* kirjoitettiin Lapin viimeisen toiminnassa olevan pirttikeskuksen vaikenemisesta Savukosken Ruuvaajalla vuonna 1979. Tässäkin perheessä oli keskuksen hoitamisen suhteen selvä työnjako – keskuksen koskivat ainoastaan perheen äiti ja tytär: ”Yrittihän se isäkin kerran. Sattui toisessa päässä olemaan ärtynyt humalainen, joka sadatteli miehen äänen kuultuaan. Minä se senkin

⁹⁹ Rovaniemen lppk PLH:n llo:lle 12.11.1956, TLA F:2, KA.

¹⁰⁰ Puhelinperinteen kilpakeräys 1977, 4566, SKS:n arkisto.

¹⁰¹ Kirjeenvaihto vuosilta 1959–1970, TLA F:3–4, KA.

¹⁰² Saunavaara ja Kylli 2025.

¹⁰³ Puhelinperinteen kilpakeräys 1977, EH, SKS:n arkisto.

¹⁰⁴ Jaakko Suominen, *Koneen kokemus: Tietoteknistyvä kulttuuri modernisoituvassa Suomessa 1920-luvulta 1970-luvulle*. Vastapaino, Tampere 2003, 34–35; Vainio-Kurtakko 2012, 9.

¹⁰⁵ Aimo Hakala, ”Muistelmia automatisoinnin alkuvaiheista maaseudulla”. *Poimintoja teletoinen historiasta* 5, 1993, 49.

puhelun loppujen lopuksi välitin”, kertoi haastattelijalle perheen äiti Maija-Liisa. Puhelinkeskus oli sijoitettu perheen kotiin kahdeksan vuotta aikaisemmin:

Ensin mööpeleitä oli seinällä vain pieni laatikko. Sitten toivat releitä pitkin seinää ja nyt on käytössä vaatehuonekin akkuja varten [—]. Vielä viime marraskuuhun asti akut ladattiin talon aggregaatin voimalla. Nyt on kylässä verkko-sähkö. Isäntä sanoo sähköön tulleen automatisoinnin ansiosta. – Muutoin tänne tuskin olisi verkkovirtaa saatu koskaan.

Sähköön tulo tarkoitti siis samalla myös keskuksen lakkaamista automatisoinnin myötä.¹⁰⁶ Muutamaa vuotta aikaisemmin tapahtunut Kittilän Tepaston kylän keskuksen lakkauttaminen oli niin ikään herättänyt talon asukkaissa haikeutta. Lähes 20 vuotta keskusta hoitanut emäntä totesi, että keskus oli ollut kuin perheenjäsen.¹⁰⁷

Puhelinkurjuus-termi tulee artikkelin lähdeaineistossa esiin vielä 1900-luvun viimeisinäkin vuosikymmeninä. Vaikka tekniikka parani koko ajan, nähtiin Lapissa vielä vuonna 1971 marraskoskelaisten puhelinprotesti, jossa asukkaat ryhtyivät aktiiviseen toimintaan paremman puhelinliikenteen puolesta. *Lapin Kansassa* uutisoitiin heinäkuussa 1971 Ounasjokivarressa sijaitsevan Marraskosken kylän asukkaiden antaneen Posti- ja lennätinlaitokselle nootin, jonka mukaan kyläläiset eivät maksaisi puhelinlaskujaan ennen kuin puhelinyhteydet paranisivat:

*Marraskoskelaiset ovat tarpeeksi kauan kärsineet puhelinkurjuudesta. Vaikka he asuvatkin hieman syrjässä rintamaista, on rajansa silläkin kuinka kauan he katselevat mykkiä puhelimia tai kuuntelevat niistä tulevia fantastisia ääniä: hurinaa, pärinää, ulvontaa ja puheiden sekamelskaa. Kaikesta tästä ihanuudesta he joutuvat vielä maksamaan korkeat kustannukset ja kärsimään nahoissaan puhelimista aiheutuvat monet haitat.*¹⁰⁸

Elokuussa 1971 uutisoitiin protestoinnin tuottaneen tulosta. Vaikka puhelinlaskut oli maksettava, maksukehotuksessa oli kuitenkin lupaus, että uusi puhelinkeskus asennettaisiin Marraskoskelle syyskuun puoliväliin mennessä.¹⁰⁹

Puhelinlinjojen, -paikkojen ja uuden teknologian vastustus

1920-luvun Suomessa puhelin oli ennen kaikkea konttoreiden ja kauppojen yhteydenpitoväline, mutta se oli vakiinnuttanut asemiaan myös suurimpien kaupunki-

¹⁰⁶ ”Viimeinen keskus vaikenee”. *PS* 6.1.1979.

¹⁰⁷ ”Kittilän keskuksia automatisoidaan”. *LK* 2.7.1975, TLA Uc:1, KA.

¹⁰⁸ ”Laskuja ei makseta”. *LK* 22.7.1971, TLA Uc:1, KA.

¹⁰⁹ ”Marraskoskelaisten puhelinprotesti tuottaa tuloksen”. *LK* 26.8.1971, TLA Uc:1, KA.

en yksityiskodeissa. Puhelimeen liittyi myös ajatus tekniikan täyttämästä modernin elämän unelmasta.¹¹⁰ 1920-luvun puolivälissä suomalaisia hätkähdyttivät sitäkin enemmän uutiset siitä, että Utsjoen kunnassa oli ryhdytty vastustamaan sekä etelästä rakennettavaa puhelinlinjaa että maantietä. *Rovaniemi*-lehti oli pitänyt teiden rakentamista Lappiin maakunnan kaikkein kipeimpänä tarpeena ja julkaissut tekstejä myös Utsjoen erityisen polttavasta infrastruktuuritarpeesta.¹¹¹ Lehdessä pohdittiin syitä Utsjoen eristäytymispyrkimyksiin toukokuussa 1926:

*[—] kuuluu Utsjoelta outoja viestejä: kunta ei halua yhteyttä muuhun maahan, vaan haluaa pysyä siitä mahdollisimman erillään. Ei edes puhelinlanka saa olla välittämässä yhteyttä [—] Utsjoen uutiset owat sitä laatua, että ne saattawat murheellisiin mietteisiin. Tuntuu vaikealta ajatella, että jokin alue waltakunnasta wieraantuu siinä määrin, että se asettuu wastustamaan sellaista, jolla ehdottomasti tarkoitetaan sen parasta. [—] Että näin owat asiat Utsjoella, ei ole mielestämme utsjokelaisten syy. Olisi wäärin syyttää heitä siitä, sillä mitä on oma isänmaa heille antanut? Lyhyesti: ei mitään, kuten monesti aikaisemminkin pohjoisten pitäjien oloista puhuessamme olemme huomauttaneet. Oma maa ei ole Utsjoelle antanut muuta kuin sen kunnian, että kunta hallinnollisesti kuuluu siihen.*¹¹²

Miksi Utsjoen kunnassa oltiin halukkaita kieltäytymään puhelinyhteydestä? Utsjoki oli tässä vaiheessa Suomen ainoa saamelaisenemmistöinen kunta, jossa oli totuttu päättämään asioista omatoimisesti. Puhelimen ja tien pelättiin tuovan etelästä mukanaan muun muassa rajavartioston, joka olisi tuonut vapaaseen rajan ylittämiseen ja rajakauppaan tottuneiden asukkaiden elämään uudenlaista kontrollia. Kaikkein suurin pelko kohdistui kuitenkin saamelaisen elämäntavan menettämiseen. Inarissa saamelaiset olivat menettäneet asemansa kunnan suurimpana väestöryhmänä edellisellä vuosikymmenellä, ja Utsjoen kunnaisät halusivat tehdä kaikkensa Suomen viimeisen saamelaisen saarekkeen suojelemiseksi.¹¹³

Etelästä tulevan infrastruktuurin vastustaminen ei jäänyt Utsjoella pysyväksi ilmiöksi, ja asiasta oli paikkakunnalla poikkeavia näkemyksiä myös 1920-luvulla.¹¹⁴ Sen jälkeen, kun Utsjoelle rakennettiin vuonna 1929 puhelinlinja ja etenkin sen jäl-

¹¹⁰ Immonen 2002, 90–92.

¹¹¹ ”Nykyhetken kipeimmät tarpeet Lapissa”. *Rovaniemi* 21.2.1924.

¹¹² ”Utsjoen eristäytymispyrkimykset”. *Rovaniemi* 11.5.1926.

¹¹³ Veli-Pekka Lehtola, *Saamelaiset suomalaiset: Kohtaamisia 1896–1953*. SKS, Helsinki 2012; Ritva Kylli ja Juha Saunavaara, ”Debate Concerning the Early Transport Infrastructure in the Sámi Area of Finnish Lapland”. *Barents Studies: Peoples, Economies and Politics*, 4:1, 2017, 85–105.

¹¹⁴ Kylli ja Saunavaara 2017.

keen kun sinne rakennettiin 1950-luvulla etelästä tuleva maantie,¹¹⁵ alettiin puhelinta haluta yhä useampaan paikkaan – lopulta jopa siinä määrin, että 1960-luvulla käytännössä kaikki Utsjoen asukkaat ottivat puhelinliittymän sitä mukaa, kun niiden saamiseen onnistuttiin luomaan Posti- ja lennätinlaitoksen puolesta edes jokseenkin inhimillisiä mahdollisuuksia.¹¹⁶

Yksittäisten puhelupaikkojen vastustaminen oli varsin yleistä. Kittilässä asunut asutuslautakunnan puheenjohtaja vastusti vuonna 1950 puhelupaikan perustamista 12 kilometrin päässä Kittilän kirkolta sijaitsevalle asutusalueelle:

Tällä seudulla tosin on useita asumuksia, mutta kun samalla seudulla sijaitsee myöskin kaksi kauppaliikettä. Nimittäin Osuusliike Lapinmaan myymälä ja kauppias E. Levirinteen myymälä, voisivat nämä liikkeet näin lyhyen matkan itsekin kustantaa puhelimen. Sitäpaitsi vielä tältä matkalta ei mielestäni ole mitenkään erikoisen tärkeitä puhelimen saanti, koska hyvää maantietä kulkien vakinaisen autoliikenteen vallitessa on aina sentään muitakin mahdollisuuksia asioiden hoitamiseen.

Sen sijaan puhelin olisi hänen mukaansa ollut tärkeämpi esimerkiksi Koskamon kyläryhmän asukkaille, joiden liikkumismahdollisuudet olivat huomattavasti rajoitetummat etenkin kelirikko-ajaksi.¹¹⁷

Toisinaan puhelintekniikka nähtiin ympäristön ja maiseman rumentajana. Eteläisemmässä Suomessa puhelin muutti kaupunkiympäristöjä jo 1800-luvun lopulta lähtien – olivatpa kyseessä sitten maan pinnalle pystytetyt pylvää ja niiden välillä kulkevat johdot tai katujen repiminen auki maan alle sijoiteltuja kaapeleita varten.¹¹⁸ Lapissa puhelintekniikkaan yhdistettyyn maiseman pilaamiseen kiinnitettiin huomiota erityisesti 1970-luvun sanomalehtikirjoittelussa. *Lapin Kansassa* kirjoitettiin vuonna 1976 maa- ja metsätalousministeriön luonnonvarainhoitotoimiston valittavan sitä, että suojeltaviksi suunnitelluille erämaa-alueille jouduttiin virkistyskäytön takia rakentamaan maisemaa pilaavia rakenteita. Näin oli parhaillaan tapahtumassa esimerkiksi suunnitteilla olevan Koilliskairan kansallispuiston Sokostitunturilla, jonne oltiin rakentamassa puhelinlinkkiasemaa: ”Toisaalta toimisto sanoo ymmärtävänsä, että pelastuspalveluun on kiinnitettävä entistä suurempaa huomiota retkeilijöiden määrän lisääntyessä ja retkeilytaitojen keskimääräisen tason laskiessa.” Luonnonvarainhoitotoimisto puolsi käyttöoikeuksien myöntämistä linkkiasemaa varten ehdolla, että masto olisi mahdollisimman matala eikä siihen kiinnitettäisi valolaitteita. Lisäksi rakennuspaikan ympäristö oli säilytettävä koskemattomana.¹¹⁹

¹¹⁵ Rovaniemen lppk kauppalanjohtaja L. Kaijalaiselle 26.6.1956, TLA F:2, KA.

¹¹⁶ Rovaniemen ppk PLH:n linjarakennustoimistolle 4.12.1967, TLA F:4, KA.

¹¹⁷ Asutuslautakunnan pj. Rovaniemen lppk:lle 23.1.1950 (jälj.), TLA Da:2, KA.

¹¹⁸ Immonen 2002, 31–35.

¹¹⁹ ”Puhelinlinkkiasema maiseman pilaajaksi”. LK 27.2.1976, TLA Uc:1, KA.

Linkkitorneja oli pystytetty Lappiin vuodesta 1962 alkaen, jolloin Rovaniemen puhelinpiiristä kirjoitettiin Inariin Kutturan erämaakylään, että kylään oltiin kokeilumielessä asentamassa puhelimen tavoin toimiva radioasema. Tämän johdosta piirikonttori tiedusteli, ”voisivatko paikalliset asukkaat hankkia sieltä 13–15 metrin pituisen männyn kuorittuna (latvaläpimitta vähintään 7 cm) antennimastoksi sen talon läheisyyteen, johon puhelin on suunniteltu sijoitettavaksi”.¹²⁰ Vuonna 1976 oltiin kuitenkin jo tilanteessa, jossa tunturinlakien näkymiä pyrittiin siistimään poistamalla niiltä tarpeettomaksi käyneitä linkkiasemia.¹²¹

Ympäristönäkökohdat tulivat näkyvämmiin mukaan puhelupaikka-anomuksiin 1960-luvun lopulta lähtien. Vuonna 1968 suunniteltiin erämaapuhelimen perustamista Pahakurun kämppään, jonka puhelinpiirin mukaan tunsivat ”kaikki Pallastunturin maastossa hiihdelleet”. Puhelinpiirin päällikkö Rajaniemi kuitenkin ounasteli, ettei Metsäntutkimuslaitos suhtautuisi suopeasti kansallispuistoaan halkovaan puhelinlinjaan.¹²² Kansallispuistoja ei varmasti ollut haluttu halkoa aikaisemminkaan, mutta 1960-luvulla ne oli otettava Lapin puhelinsuunnitelmissa aiempaa tarkemmin huomioon, koska luonnossa liikkujia palvelevia erämaapuhelimia linjoiheen oli ryhdytty pystyttämään 1960-luvun alkupuolelta alkaen.¹²³

Vaikka sekä linkkitornit että puhelinlinjat saatettiin nähdä maiseman pilaajina, oli molemmista myös hyötyä luonnossa liikkujille. Vuonna 1976 kirjoitettiin Enontekiön Karesuvantoon valmistumassa olevasta laiteasemasta seuraavasti: ”Rakennus valmistuu vielä tämän vuoden aikana. Sen viereen kohoaa 72 metrin korkuinen antenni linkkiyhteyksiä varten. Erämaassa liikkujat saavat siis hyvän kiintopisteen suunnan ottamiseen.”¹²⁴ Myös perinteiset puhelinlinjat saattoivat toisinaan pelastaa maastoon eksyneen hengen. Petsamossa sotien välisenä aikana asunut nainen muisteli 1970-luvulla hiihtoretkeä, jonka aikana nousi myrsky:

Painauduimme yhteen ja terästimme katsettamme, eikä yhtään vähemmän lumista aluetta näkyisi ilmassa meren merkinä, sillä meren päällä ei ollut yhtä sakeaa. Silloin huomasimme iloksemme puhelinpylvään. Nehän olivat ainoita 'puita' tundralla. Menimme sen luo. Toista pylvästä ei näkynyt. Tähystelimme sitä kuin vähintään suojelusenkelin ilmaantumista näköpiiriimme. Näkyihän se lopulta, kiireesti sen luo. Ja näin tolpan väli toisensa jälkeen [– –] jännittyneinä, mihin se puhelinlinja meidät johtaa.

Lopulta puhelinlinja johdatti retkeilijät kotiin väsyneinä mutta onnellisina.¹²⁵

¹²⁰ Rovaniemen ppk K. Maggalle 19.5.1962, TLA F:3, KA.

¹²¹ ”Enontekiön puhelinolot paranevat tänä vuonna”. LK 23.4.1976, TLA Uc:1, KA.

¹²² Lausunto puhelupaikan perustamisesta Enontekiön Kyrön kylään 4.6.1968, TLA F:4, KA.

¹²³ Saunavaara ja Kylli 2025.

¹²⁴ ”Laiteasema valmistumassa Karesuvantoon”. LK 17.11.1976, TLA Uc:1, KA.

¹²⁵ Puhelinperinteen kilpakeräys 1977, HT, SKS:n arkisto.

Lapin puhelinliikenteen automatisointia edistettiin vauhdikkaasti 1970-luvun kuudessa, minkä takia kyseisellä vuosikymmenellä keskusteltiin Lapissa paljon myös puhelinalalta katoavista työpaikoista.¹²⁶ Automaation aiheuttama työttömyys oli herättänyt huolia eri puolilla maailmaa aiemminkin ja ihmisten korvautuminen tehokkaammin työskentelevillä koneilla oli koettu erityisen ongelmalliseksi. IBM:n pääjohtaja Thomas Watson oli vieroksunut 1950-luvulla tietokoneista käytettyä *computer*-nimitystä, koska se muistutti aiemmin samaa työtä tehneistä ihmislaskijoista. Hän ajatteli nimityksen vahvistavan ajatusta siitä, että automaatio aiheuttaisi aina vain lisää työttömyyttä.¹²⁷

Lapin Kansassa verrattiin vuonna 1979 keskusneitejä puhuviin tietokoneisiin, koska heiltä oli ollut mahdollista saada kammesta vääntäen jos jonkinlaisia tarpeellisia tietoja:

*Ihmiset ovat pitäneet itsestään selvänä, että keskukselta saa tiedon postin ja kirjaston aukioloista, linja-autojen kulkuvuoroista, lääkärin päivystyksestä ja vastaanottoajasta. Kelloa sieltä kysytään aivan yhtenä. Kun muuan soittaja ei saanut keinosiementäjän puhelinta vastaamaan useista yrityksistä huolimatta, alkoi hän tivata keskukselta keinosiementäjän olinpaikkaa. Kyselijä oli närkästynyt, kun keskus ei tiennyt minne siementäjä oli tilattu. Etelästä soitellaan kysyen joko hillat ovat kypsiä tai onko täällä lunta.*¹²⁸

Puhelinliikenteen automatisointi ja käsivälitteisten puhelinkeskusten lakkauttamiset lisäsivät Lapin kunnissa työttömien määrää ja vähensivät kuntien verotuloja. *Lapin Kansassa* kirjoitettiin vuonna 1978, että ”jos kaikki Suomen puhelinliikenne hoidettaisiin edelleen käsivälitteisesti, antaisi puhelujen välitys työtä laskelmien mukaan 800 000 henkilölle!”¹²⁹ Työttömyyden lisääntyminen oli syynä puhelinliikenteen tehostamisen vastustamiseen myös Lapin kunnissa, joiden taloutta oli koetellut myös edellisten vuosien talouslama ja joissa muutenkin oli kehnosti työpaikkoja tarjolla. Työnsä menettävien puhelinvälittäjien uudelleensijoitusta pohdittiin kuumeisesti, ja Kittilässä vaadittiin 1970-luvulla jopa koko automatisointiprosessin hidastamista, jotta puhelinvälittäjät voisivat sijoittua työmarkkinoille paremman työllisyystilanteen koittaessa. Ajatusta pidettiin Rovaniemen puhelinpiirissä suorastaan mahdolltomana ajatuksena. Arvo Rajaniemi pohti vuonna 1978, että teletoinen heikennys yhdessä kunnassa olisi antanut sen naapurikunnille etulyöntiaseman yritystoiminnan sijoittumisen suhteen.¹³⁰

¹²⁶ 1970-luvun lehtileikekokoelmat, TLA Uc:1–2, KA.

¹²⁷ Suominen 2003, 50–52.

¹²⁸ ”Automaatti raksuttaa centraali-Santrana”. *LK* 28.10.1979, TLA Uc:2, KA.

¹²⁹ ”Tervola siirtyi automaattikauteen”. *LK* 22.11.1978, TLA Uc:2, KA.

¹³⁰ ”Välittäjien uudelleen sijoitus”. *Pup-kuulumisia* 3/1978.

Puhelinautomatisointi lopetti Kittilästä 30 puhelinvälittäjän tointa, mikä merkitsi kunnalle verotuloissa 150 000 markan tappiota. *Lapin Kansassa* kirjoitettiin marraskuussa 1979 toteutetun automatisoinnin hetkellä seuraavasti:

*Kunnanjohtaja Nikka totesi kunnan tämän vuoksi olleen huolestunut automatisoinnin kielteisistä puolista ja ollen jopa hieman vastahankaan kehitystä tässä suhteessa. Posti- ja lennätinlaitoksen pääjohtaja Pekka Tarjanne totesi, ettei missään muualla tällaista ilmiötä ole tullut vastaan. Mikäli joku kunta pyrittäisiin jättämään paitsioon, syntyisi tästä mahtava haloo. Tarjanne uskoi, että automatisoinnin myötä kehitystä tulee näkymään myös Kittilässä.*¹³¹

Lapin läänin maaherra Asko Oinas oli sen sijaan pohtinut vuonna 1978, ettei hän uskonut ”yhden puheluvälittäjän virkaa kohden syntyvän automaattisesti kaksikymmentä uutta työpaikkaa”.¹³²

Kari Immonen toteaa suomalaisen puhelimen kulttuurihistoriaa käsittelevässä teoksessaan, että vaikka puhelimen historia on ollut kehitystä suppean eliitin kuparipolusta koko kansan valokaapeliin valtavylyksi, puhelin on kuitenkin ensi sijassa ollut tie ihmiseltä ihmiselle. Automatisoinnin myötä kadonnut inhimillinen tekijä hämmensi aikalaisia – puhelinnumeroiden opetteleminen tuntui alkuun ylivoimaiselta, minkä lisäksi uudenlaista puhelinta saattoi olla vaikea käyttää pimeässä.¹³³ Hetan keskuksessa yli 30 vuoden ajan työskennellyt Irja Meronen totesi vuonna 1976: ”Automaatti ei osaa kääntää puhelua taloon, jossa tiedetään olevan hevonen, mutta jossa asuvia ei muisteta nimeltä.”¹³⁴ *Pohjolan Sanomissa* korostettiin vuonna 1979 puheluvälittäjän roolia myös paikallisten asukkaiden sielunhoitajana: ”Mielenterveysongelmien arveltiin lisääntyneen osaksi siksi, että ihmisillä ei monessakaan paikassa ole enää ymmärtävistä keskusneitiä lähetyvillä jakamassa iloja ja murheita.”¹³⁵

Johtopäätökset

Tämä tutkimus kytkeytyy kulttuuritutkimukseen orientoituneeseen teknologian historian traditioon laajentaen puhelinhistorian ajallista ja alueellista tarkastelua pohjoisiin perifeerisiin alueisiin sekä pitkäkestoisiin prosesseihin usein suuriin kaupunkeihin keskittyneiden teknologisten murroskausien sijaan. Olemme pyrkineet kiinnittämään tutkimuksellisen mielenkiinnon entistä voimakkaammin puhelimen

¹³¹ ”Haaste automaatiolle Kittilässä”. *LK* 15.11.1979, TLA Uc:2, KA.

¹³² ”Puhelinliikenne perusta elinkeinoelämän kehitykselle”. *LK* 9.12.1978.

¹³³ Immonen 2002, 5, 89.

¹³⁴ ”Enontekiö jätti haikeat hyvästöt käsikeskukselle”. *PS* 18.11.1976, TLA Uc:1, KA.

¹³⁵ ”Puhelinvälittäjiä palkittiin Pellossa”. *PS* 14.6.1979, TLA Uc:2, KA.

käytön paikkoihin ja tapoihin sekä puhelimen käyttäjiin ja henkilöihin, joilta puhelin vielä puuttui.

Puhelimen käyttö tapahtuu fyysisessä tilassa ja tietyissä sosiaalisissa tilanteissa sen sisällä. Lapissa puhelimen käytön tilat poikkesivat monella tavalla eteläisen Suomen puhelimen käytöstä. Lapissa valtion kustantamia puhelinlinjoja vedettiin myös tiettömiin erämaakyliin, joiden asukkaille haluttiin tarjota elämänlankoja eli mahdollisuuksia käyttää puhelinta hyödyksi äkillisten sairauksien tai metsäpalojen hetkellä. Aina puhelintekniikka ei kuitenkaan toiminut toivotulla tavalla, ja puhelinkurjuutta saattoivat aiheuttaa myös paikallisten asukkaiden keskinäiset ristiriitatilanteet.

Puhelin ei ole ainoastaan erilaisten muutosten aikaansaaja tai nopeuttaja, vaan myös indikaattori, jonka kautta voi tutkia, miten arki ja yhteisöt muuttuivat. Perustelut puhelimen saamiseksi muuttuivat 1900-luvun kuluessa. Esimerkiksi tarve autokolareista ilmoittamiseen näyttää korostuneen 1950-luvun lopulta alkaen. 1960-luvulla lisääntyneet matkailu ja retkeily alkoivat näkyä puhelinpaikka-anomuksissa, samoin 1960-luvun lopulta lähtien yleistyneet ympäristönsuojelua korostavat ajatukset. Puhelinyhteyksien järjestäminen Lappiin vaati usein teknisesti poikkeavia ratkaisuja, kuten tunturien päälle pystytettyjä linkkimastoja. Valtion puhelupaikkojen perustamista pidettiin Rovaniemen puhelinpiirissä Lapin puhelinjärjestelyille tyypillisenä sosiaalisuontoisena toimintana. Myös eri puolilta Lappia saapuneissa puhelinanomuksissa korostettiin usein puhelimen yleisluonteista merkitystä, eli toisin sanoen kukaan ei korostanut vaikkapa haluavansa käyttää puhelinta ajatustenvaihtoon tuttaviansa kanssa. Sen lisäksi, että sosiaalinen kanssakäyminen voitiin kokea merkitykseltään vähempiarvoiseksi perusteluksi, saattoi perusteluihin vaikuttaa myös puhelupaikkojen julkinen luonne. Monissa puhelupaikkoihin liittyvissä valituksissa korostettiin vuosien mittaan sitä, ettei puhelimeen saanut puhua rauhassa ja puhelin-salaisuudenkin katsottiin toisinaan olevan vaarassa.

Lopuksi voisi vielä pohtia, toteutuivatko lappilaisten puhelimeen liittyvät toiveet ja pelot – ja oliko puhelimen tulolla odottamattomia seurauksia? Utsjoen kunnassa 1920-luvulla nähty puhelimen vastustaminen muuttui etenkin 1950-luvulta lähtien näkyväksi puhelimenhankkimisinnoksi, ja lopulta puhelimen hankkivat kaikki Utsjoen asukkaat sitä mukaa, kun siihen heille valtion taholta mahdollisuuksia tarjottiin. 1960-luvulla Ylä-Lapissa asuvat poronhoitajat pyrkivät myös saamaan aktiivisesti puhelimia esimerkiksi poroerotuspaikkojen käyttöön ja puhelin nähtiin ylipäänsä keskeiseksi tekijäksi lappilaisten elinkeinojen menestymisen kannalta.

Summary: “It’s Nice Now That Our House Is Connected to the Big World” – Hopes, Concerns, and Expectations Related to the Telephone Among the Residents of Lapland in the 20th Century

This study explores the meanings that residents of northern Finland have attributed to the telephone, as well as the hopes and fears associated with it. The development—or lack thereof—

of telephone infrastructure in past decades is linked to the concept of human security. This includes feelings of insecurity in cases of illness or accidents, concerns about poor connections, experiences of injustice, perceptions of the right to participate and stay connected, and the view of the telephone as an enabler of economic activity. In Lapland, telephone lines were extended even to remote villages with the aim of providing residents with a means of communication. However, telephone technology did not always function as expected, and “telephone misery” was also the result of interpersonal conflicts among local residents. The ways in which the telephone was used in Lapland often differed from southern Finland, with state-funded public telephone points playing a central role.

The justifications for acquiring a telephone changed over the course of the 20th century. For instance, the need to report car accidents became more prominent from the late 1950s onward. In the 1960s, the growth of tourism, hiking, and the popularity of summer cottages became evident in applications for telephones, as did rising environmental concerns from the late 1960s onwards. Thus, the telephone was not only a catalyst or accelerator of change, but also an indicator through which we can study how everyday life and communities evolved. Establishing telephone connections in Lapland often required unique technical solutions, such as transmission towers built on mountain peaks. While the telephone was generally welcomed, the construction of telephone lines, the placement of public telephone points, and the introduction of new technologies encountered opposition at various times throughout the decades.